

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.19>
УДК 342.1

ЗМІНА СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ З БОКУ РФ

Рогач О.Я.,

*доктор юридичних наук, професор,
проректор ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Бєлов Д.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України*

Рогач О.Я., Бєлов Д.М. Зміна сучасної парадигми українського права в умовах військової агресії з боку РФ.

Вказується, з 2014 року, а особливо, з після 24 лютого 2022 року «концепт війни» та «концепт забезпечення безпеки держави» становить одне з ключових культурно-цивілізаційних понять, які безпосередньо впливають на формування й зміну конституційно-правової парадигми (і мова іде вже не тільки про вітчизняну парадигму. На сьогодні слід говорити про зміну конституційно-правової парадигми на глобальному рівні).

Встановлено, з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України спостерігаємо нові вектори розвитку сучасної парадигми конституціоналізму:

- ліберальна доктрина, яка зіграла настільки значиму роль у гуманістичних орієнтаціях держав, потребує сьогодні значного коректування з врахуванням нового підходу до поняття «національна безпека»;
- назріла необхідність суттєво скорегувати парадигму і розглядати забезпечення національної безпеки держави не тільки як характеристику захисту від загроз, а і як урегульовані правом суспільні відносини, що відображають стан та розвиток об'єктів національної безпеки;
- напрямок сучасної парадигми конституціоналізму слід передбачити й оптимізацію структури органів забезпечення національної безпеки шляхом: реформування структурних ланок цих органів відповідно до чіткого визначення завдань та функцій усіх органів та їх структурних підрозділів; усунення дублювання та паралелізму в діяльності окремих органів, а також залучення працівників до виконання не властивих їм функцій; визначення оптимальної та обгрунтованої штатної чисельності служб і підрозділів кожного органу; захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;
- необхідно перейти від практики ситуативного реагування на несподівані загрози й небезпеки до комплексної, довгострокової і науково обгрунтованої державної політики в сфері національної безпеки з максимальним використанням прогностичних оцінок;
- парадигма сучасного конституціоналізму повинна бути спрямована на перегляд структури, ролі та місця міжнародних утворень у системі забезпечення національної безпеки, що хоча за своєю природою спрямовані на забезпечення безпеки, проте на практиці виявилися нездатними реалізувати цю функцію.

Ключові слова: конституціоналізм, парадигма конституціоналізму, національна безпека, військово-ве вторгнення.

Rogach O.Ya., Belov D.M. Changing the modern paradigm of Ukrainian law in the face of military aggression by the Russian Federation.

It is pointed out that since 2014, and especially since February 24, 2022, the “concept of war” and the “concept of state security” is one of the key cultural and civilizational concepts that directly affect the formation and change of constitutional and legal paradigm. not only about the national paradigm (today we should talk about changing the constitutional and legal paradigm at the global level).

It is established that since the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine we observe new vectors of development of the modern paradigm of constitutionalism:

- Liberal doctrine, which has played such a significant role in the humanistic orientations of states, today requires significant adjustments to take into account the new approach to the concept of “national security”;
- There is a need to significantly adjust the paradigm and consider the national security of the state not only as a characteristic of protection against threats, but also as regulated by law social relations that reflect the state and development of national security;
- the direction of the modern paradigm of constitutionalism should include optimizing the structure of national security bodies by: reforming the structural units of these bodies in accordance with a clear definition of tasks and functions of all bodies and their structural units; elimination of duplication and parallelism in the activities of individual bodies, as well as the involvement of employees to perform functions not inherent to them; determination of the optimal and reasonable number of staff and departments of each body; protection of the population and territories from emergencies of natural and man-made nature;
- it is necessary to move from the practice of situational response to unexpected threats and dangers to a comprehensive, long-term and scientifically sound state policy in the field of national security with the maximum use of prognostic estimates;
- The paradigm of modern constitutionalism should be aimed at reviewing the structure, role and place of international organizations in the system of national security, which, although by their nature aimed at ensuring security, but in practice were unable to implement this function.

Key words: constitutionalism, paradigm of constitutionalism, national security, military invasion.

Постановка проблеми. «Українсько-російські відносини мають довгу і суперечливу історію, яка нараховує сотні років. Основним її змістом є прагнення Московії та її спадкоємців - Російської імперії, Радянського Союзу та Російської Федерації – унеможливити становлення незалежної держави Українського народу – повноправного члена європейської співдружності націй» – пише В.Горбулін [1].

Збройна агресія Росії, відзначає Г.Яворська, стала довгостроковим чинником деструктивних впливів на глобальну та регіональну безпеку, на українську внутрішню політичну, економічну та соціальну реальність. У часи війни безпекові загрози перетворюються на складники життєвого оточення. Пошуки сутності війни та миру, проблеми їхньої онтології набувають поряд із теоретико-методологічним також і безпосереднє практичне значення ... Війна і мир належать до категорії явищ, що справляють потужний вплив на розвиток людської думки [2, с. 110].

Таким чином, з 2014 року, а особливо, з після 24 лютого 2022 року «концепт війни» та «концепт забезпечення безпеки держави» становить одне з ключових культурно-цивілізаційних понять, які безпосередньо впливають на формування й зміну конституційно-правової парадигми (*і мова іде вже не тільки про вітчизняну парадигму. На сьогодні слід говорити про зміну конституційно-правової парадигми на глобальному рівні – авт.*).

Сучасне право та його галузі, як дві площини – ординарна та спеціальна – частково перехрещуються, а частково – конфліктують, вони практично не пристосовані і не можуть адекватно реагувати на нові загрози державі, як громадянам нашої країни так і суспільству в цілому, виходять з джерел, які взагалі не розглядають або не відносять до потенційних об’єктів правового регулювання, або не знають, як це можна регулювати. Це загрози від воєн (в тому числі й гібридних).

Отже, цілісне бачення конституціоналізму, покликаного розуміти й пояснювати науку конституційного права, виходячи з певних концептуальних основоположень, що, в свою чергу, наближаються до ряду базових установок та відрізняються довготривалістю свого впливу – нагальна потреба самої науки конституційного права, відповідь на її прагнення пізнати природу своєї діяльності, а через це і себе. Можливим варіантом такого розгляду служить саме парадигмальний підхід, зміну змісту якого ми в загальних рисах спробуємо застосувати в даній роботі.

Аналіз наукових публікацій. Процес дослідження генезису, еволюції конституціоналізму як науки та її теоретичних складових актуалізує широке коло філософських, гносеологічних і методоло-

гічних проблем, пов'язаних із пізнанням загальних закономірностей та структури розвитку наукового знання. Потужний внесок у розробку даної теоретичної проблематики було здійснено в рамках сучасної філософії науки. Йдеться, зокрема, про методологічне значення концепцій розвитку науки всесвітньо відомих філософів ХХ ст. К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоша, П. Фейсрабенда, К. Поланьї та інших, які не тільки розвинули, але й суттєво оновили традиційні наукові уявлення в цій галузі. Тому не буде перебільшенням сказати, що сьогодні без врахування та аналітичного розгляду їх наукового внеску не може обійтись жодна серйозна праця з методології конституційно-правової науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпека Європейського континенту (а точніше, із погрозами керівника РФ застосувати ядерну зброю – світова безпека) порушена через події навколо України, українській державі заподіяно шкоди ворожими силами з боку РФ та Білорусі. Суттєві територіальні втрати у 2004 році (Автономна Республіка Крим, значна частина Донецької та Луганської областей), бойові дії по всій Україні у 2022 році вимагають виняткових зусиль українського суспільства з усунення згубних причин цих подій та їх наслідків. Безперечно, безпека є визначальною функцією держави, отже, факти великих втрат в означеній галузі вказують на те, що ця функція є враженою, а українська держава й суспільство піддалися смертельній загрозі. Українське суспільство, відзначає О.Бережа, не отримало належної відповіді від влади стосовно коренів занапащеної безпеки держави та результатів аналізу причин втрат у цій галузі [3, с. 162].

Новий етап науково-технічної революції, пов'язаний з інформатикою, освітою і культурою, вірно відзначали Т.Маміраїмов та Е.Байдаров, формує процеси глобалізації, які створюють серйозні загрози національній безпеці. Якщо у національних урядів не вистачить мужності і ресурсів впливати на ці глобальні процеси, то вони виявляться втягнутими в воронку чужих цивілізацій, їх інтересів і цінностей. В кінцевому рахунку, це означає втрату головного атрибута суверенітету – національної ідентичності [4].

Згідно з поглядами давньогрецького філософа Епікура держава і право виникають тоді, коли люди укладають між собою угоду з метою забезпечити спільну користь – взаємну безпеку. Отже, основним призначенням держави є безпечне існування соціуму, адже, за вірним твердженням О. Лемака, саме безпека є основним пунктом «угоди», яка укладається між суспільством і найманим ним державним апаратом у провідній теорії походження держави. Безпека соціуму, тобто – соціальна, або суспільна безпека у цьому розумінні виступає синонімом поняття – національна безпека, виходячи з того, що нація – спільнота всіх громадян, та осіб без громадянства, які на даний момент проживають на території держави і підпадають під її юрисдикцію. Тобто національна (суспільна) безпека – це безпека, всіх і кожної особи, які проживають на території України [5, с. 40]. Будь яка небезпека соціуму, суспільства – це автоматично вже й національна небезпека. Крім того, знак рівності між цими поняттями усуне відмінність їх тлумачення, на кшталт, що національна безпека пов'язана тільки з силовими акціями військового чи подібного характеру, а соціальна безпека – тільки з соціальним (цивільним, мирним, суспільним) ставищем громадян у державі [6, с. 89].

Верховна Рада України 7 лютого 2019 року ухвалила Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», ініційований Президентом. За відповідне рішення проголосували 334 народних депутатів. Цим документом було внесено зміни до Конституції України, якими закріплюється незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [7]. Разом з тим, на превеликий жаль, вторгнення Росії в Україну показало, що архітектура європейської безпеки має бути переглянута. А НАТО виявилось нездатним бути силою, що може зупинити агресора.

В Україні вже не перший день іде дискусія про те, чи варто нам прагнути членства в Альянсі. Хтось каже, що у разі, якщо це настільки критично для Росії, цим можна поступитися. Інші дорікають, що Україна не отримала від НАТО захисту, про який мріяла. Популярною є думка про те, що замість НАТО потрібен інший формат, який давав би Україні ще твердіші гарантії захисту. Власне, останню думку просують і офіційні посадовці [8].

17 березня 2022 року Президент України В. Зеленський у виступі перед Конгресом США, який транслювався через відеозв'язок, наголосив на необхідності створення нового оборонного союзу U24, оскільки чинні інституції надто повільно реагують на агресію. «Саме у цьому виступі в Конгресі я звернувся і до Сполучених Штатів, і до всіх відповідальних держав щодо створення нового об'єднання U-24. Нового союзу, який гарантуватиме, що кожен агресор отримає скоординовану відповідь світу.

Швидко та ефективно. Одразу. Не через тижні, місяці, роки, а за перші 24 години від нападу», - заявив український Президент. В.Зеленський стверджує, що, як свідчить теперішня ситуація, більше не можна довіряти чинним інституціям колективної безпеки, оскільки «бюрократи в міжнародних організаціях» так швидко не змінюються. «Тому ми повинні шукати нових гарантій. Створювати нові інструменти. Брати тих, хто має хоробрість, і робити те, чого вимагає справедливість. Ми вже довели, що можемо робити історичні речі. Це не тільки наш спротив. Не лише оборона», - наголосив Президент України [9].

За словами Керівника Офісу Президента України А.Єрмака, треба зробити так, щоб більше ніхто навіть не думав про розв'язання загарбницьких війн. Зокрема, Україні потрібні надійні всеосяжні та зобов'язувальні гарантії безпеки. Без цього будь-які угоди з Росією будуть лише перемир'ям, тимчасовим і крихким. «Отже, ми пропонуємо нову колективну угоду щодо гарантій безпеки для України як основу формату колективного реагування на глобальні безпекові виклики», - написав Андрій Єрмак. У перспективі ці умови мають стати основою для багатостороннього формату U-24 (United for Peace) – своєрідної служби порятунку відповідальних держав для країн, що опинились у біді. За його словами, ця служба зможе протягом 24 годин надати гуманітарну, фінансову, матеріальну та військово-технічну допомогу країні, яка зазнала агресії. І протягом доби займеться покаранням агресора шляхом запровадження дієвих та ефективних санкцій [10].

Українськи дипломат В.Єльченко підтримав ідею Зеленського про створення нового формату органу колективної безпеки U-24. Дипломат розповів, що це складний процес, але саме це може стати прототипом структури, яка хоч і не замінить ООН, але принаймні створить альтернативу, що працюватиме. «НАТО та ЄС з'явилися як альтернативні та регіональні союзи, роль яких за останні роки сильно зросла. Потім з'явилась ОБСЄ, яка охопила Європу, і певний час вони справлялися з регіональними конфліктами на їхніх просторах. Але всьому прийшов кінець з захоплення Криму та повномасштабного вторгнення Росії до України. Я скажу неприємну річ нашим партнерам, але в 2015-2016 роках Франція та Німеччина як члени Радбезу ООН заблокували резолюцію про введення миротворців ООН на Донбас», - відзначив Єльченко [11].

Таким чином з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України ми спостерігаємо нові вектори розвитку сучасної парадигми конституціоналізму:

- ліберальна доктрина, яка зіграла настільки значиму роль у гуманістичних орієнтаціях держав, потребує сьгодні значного коректування з врахуванням нового підходу до поняття «державна безпека». Парадигма діє, як правило, протягом певного часу, дія ж правової традиції перманентна. Г. Берман відзначає, що час від часу в європейській історії траплялися перевороти, в ході яких руйнувалися правові системи. «Врешті-решт буря вщухала, старе право відновлювалося, але воно вже було вже не те, що раніше. Частина його залишалася незмінною, а частина змінювалася. Відбувається нове народження або переродження правової свідомості. Однак у підсумку відчуття загальної традиції права відновлювалося і навіть зміцнювалося» [12, с. 56]. При цьому, на думку Г. Бермана, «значна частина старого світу зберігалася, а через якийсь час кількість повернутого старого навіть збільшувалася, але в кожній революції ціле – сама парадигма – було новим» [12, с. 56].
- назріла необхідність суттєво скорегувати парадигму і розглядати забезпечення національної безпеки держави не тільки як характеристику захисту від загроз, а і як урегульовані правом суспільні відносини, що відображають стан та розвиток об'єктів національної безпеки. У цьому випадку, вірно відзначає О.Лемак, за умови правильного розуміння об'єктів національної безпеки та належної організації правового регулювання їх захисту, вирішальними складовими процесу забезпечення національної безпеки стануть аналіз, прогнозування та контроль громадянським суспільством стану та розвитку самих об'єктів національної безпеки, як основних цінностей українського народу так і цілей щодо їх досягнення [5, с. 42].
- напрямок сучасної парадигми конституціоналізму слід передбачити й оптимізацію структури органів забезпечення національної безпеки шляхом: реформування структурних ланок цих органів відповідно до чіткого визначення завдань та функцій усіх органів та їх структурних підрозділів; усунення дублювання та паралелізму в діяльності окремих органів, а також залучення працівників до виконання не властивих їм функцій; визначення оптимальної та обгрунтованої штатної чисельності служб і підрозділів кожного органу; захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.
- необхідно перейти від практики ситуативного реагування на несподівані загрози й небезпеки до комплексної, довгострокової і науково обгрунтованої державної політики в сфері національної

безпеки з максимальним використанням прогностичних оцінок. Формування в країні стратегії та культури забезпечення національної безпеки свідчить про те, що політика держави на цьому напрямі має стає домінантою українського суспільства. У зв'язку із цим, Україна не повинна копіювати модель парадигми конституціоналізму. Слід сформулювати, пише В. Горбулін, власну модель на основі національних цінностей, національної ідеї, історичного досвіду, традицій, матеріальних й інших можливостей України з урахуванням загальних знань (досвіду інших країн і народів) для досягнення своїх національних цілей і забезпечення національної безпеки [14, с. 12].

–парадигма сучасного конституціоналізму повинна бути спрямована на перегляд структури, ролі та місця міжнародних утворень у системі забезпечення національної безпеки, що хоча за своєю природою спрямовані на забезпечення безпеки, проте на практиці виявилися нездатними реалізувати цю функцію.

Список використаних джерел:

1. Крим. Війна: передумови російської агресії URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/2399.html>
2. Яворська Г. М. Війна і мир у сучасних парадигмах безпекових досліджень. Стратегічні пріоритети. № 1 (49), 2019. С. 110-116, с. 110
3. Береза О. Конституційна безпека української держави: історико-правовий аспект. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 11. С. 162-166.
4. Мамираимов Т.К., Байдаров Е.У., Проблемы национальной безопасности государства в свете послания Н.А Назарбаева народу Казахстана. URL: <http://www.sarap.kz/index.php/ru/pol-ob/pol-ec/256-problemy-natsionalnoj-bezopasnosti-gosudarstva-v-svete-poslaniya-n-a-nazarbaeva-narodu-kazahstana.html>
5. Лемак О.В. Українська нація і національна безпека: аспекти співвідношення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. №27. С. 40–44.
6. Лемак О.В. Роль Конституції держави в усуненні викликів та загроз, які є наслідками процесу глобалізації. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3. Т. 2. С. 89–94.
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>
8. Сидоренко С., Шелест А. Альтернатива НАТО: чем грозит отказ Украины от Альянса по договоренности с Кремлем. Європейська правда. 23 травня 2022 р. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2022/03/23/7136465/>
9. URL:<https://tsn.ua/ato/zelenskiy-iniciyuvav-stvorenniya-novogo-mizhnarodnogo-alyansu-dlya-mittyevoyi-reaktsiyi-na-agresiyu-u24-2011441.html>
10. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/05/02/globalna-systema-bezpeky-vyyavylas-nespromozhnoyu-ukrayina-pokazuye-yak-pobuduvaty-krashhu-andrij-yermak/>
11. URL:<https://tsn.ua/exclusive/pravo-veto-prizvelo-do-paralichu-oon-ukrayinskiy-diplomat-nazvav-alternativoyu-u-24-2056234.html>
12. Горбулін В. Актуальні питання організації стратегічного планування державної політики національної безпеки України. Стратегічна панорама. 1999. № 3. С. 12–19.
13. Берман, Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования: [пер. с англ.] / Г.Дж. Берман. М.: Изд-во МГУ, 1994. 592 с.
14. Горбулін В. Актуальні питання організації стратегічного планування державної політики національної безпеки України. Стратегічна панорама. 1999. № 3. С. 12–19.
15. Белов Д.М. Парадигма конституціоналізму: теоретичні питання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».2012. Випуск 18. С. 57-60.
16. Белов Д.М. Проблеми реформування державної влади в умовах нової парадигми українського конституціоналізму. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 19. Ужгород. 2012. с. 65-69.
17. Белов Д.М. Парадигма українського конституціоналізму: правова сутність та зміст. Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки». 2012. № 4 (Частина I). С. 32-35.
18. Белов Д.М. Удосконалення Конституції як спосіб реалізації парадигми конституціоналізму. Форум права. 2012. № 3. С. 62-67.